

IKITEISMINIO TYRIMO PAGREITINTAME PROCESU TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI

Dr. Ramūnas Jurgaitis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas r.jurgaitis@post.skynet.lt

*Pateikta 2005 m. rugsėjo 8 d.
Parengta spausdinti 2005 m. spalio 20 d.*

Pagrindinės sąvokos: pagreitintas procesas, ikiteisminio tyrimo terminas, ikiteisminio tyrimo medžiaga.

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojami vieni naujausių, 2004 m. liepos 8 d. padaryti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso¹ pakeitimai, kurie vienaip ar kitaip susiję su pagreitintu procesu, ypač jame vykstančiu ikiteisminiu tyrimu. Taip pat gvildenamos problemos, susijusios su pagreitintą procesą reglamentuojančių BPK normų tarpusavio prieštaravimais. Išskiriami trys pagrindiniai pagreitinimo proceso klausimai, t. y. ikiteisminio tyrimo termino prailginimas, šio supaprastinto proceso taikymo išplėtimas kai kuriems sunkiems nusikaltimams ir įstatymo reglamentuojamos galimybės nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos teorinės ir praktinės taikymo problemos. Jie vertinami per teorinių galimybių ir praktinio taikymo prizmę.

Pagrindiniai analizės šaltiniai yra pagreitintą procesą reglamentuojančios BPK normos bei jų taikymą formuojantys Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas bei Lietuvos generalinio prokuroro įsakymai.

Suėjo dveji metai, kai taikomas naujasis BPK, taip pat ir supaprastintą procesą sudarantys teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas bei pagreitintas procesas. Kadangi pirmojoje iš minėtų supaprastintų baudžiamųjų procesinių formų ikiteisminis tyrimas iš esmės vyksta pagal tas pačias taisykles kaip ir bendrajame procese, šiame straipsnyje bus gilinamasi tik į pagreitintą procesą, kuris ypatingas tuo, kad jame BPK nustatytos ikiteisminio tyrimo išimties sudaro teisinės prielaidas supaprastinti, o kartu ir pagreitinti šį procesą.

Šiame straipsnyje nesirengiama kalbėti apie visus pagreitinto proceso ikiteisminio tyrimo teorinius bei praktinius aspektus. Dėmesys bus kreipiamas į aštriausius šių dienų klausimus ir pirmiausia į tai, kiek BPK suteikia teorinių galimybių taikyti supaprastintą pagreitinto proceso procedūrą, ir kiek ji realizuojama praktiškai. Atsižvelgiant į tai siūlytina paanalizuoti bei tarpusavyje palyginti BPK nuostatas, jų taikymą formuojančius Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Generalinio prokuroro teisės aktus bei pačią pagreitinto proceso taikymo praktiką. Ar visi jie sudaro logišką ir darnią sistemą, leidžiančią kalbėti apie teorijos ir praktikos atitiktį?

Norėtusi pradėti nuo naujausių BPK pakeitimų, kurie tiesiogiai ir netiesiogiai turėjo įtakos pagreitintam procesui. Turimas omeny 2004 m. liepos 8 d. BPK pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. IX-2336 [1], kuriuo buvo pakeista gana daug BPK straipsnių. Tiesiogiai su pagreitintu procesu yra susijęs BPK 426 straipsnio pirmos dalies pakeitimas – galimas 5 dienų ikiteisminio tyrimo terminas buvo pratęstas iki 10 dienų. Atrodytų, kad perpus prailginus terminą, praktikams turėjo atsirasti papildomų

¹ Toliau tekste – BPK.

galimybių inicijuoti daugiau bylų, užbaigiamų pagreitinto proceso tvarka. Tačiau ką gi rodo statistika? Pernelyg nesigilindami į galimas kitas nei įstatymo pakeitimai pagreitinto proceso baudžiamųjų bylų skaičiaus kitimo priežastis¹, tiesiog palyginkime 2004 m. rugpjūčio–2005 m. kovo mėn. laikotarpį su 2003–2004 m. tuo pačiu laikotarpiu. Per šiuos du aštuonių mėnesių laikotarpius pagreitinto proceso taikymas išaugo 44 proc. (atitinkamai nuo 1369 iki 1971 atvejų) [2]. Būtų galima teigti, kad tai tikrai ryškus padidėjimas, tačiau nereikia pamiršti, kad 2003 m. buvo pagreitinto proceso taikymo pradžia. Todėl jeigu lygintume tik atskirus 2004 m. laikotarpius iki minėtų liepos mėn. pakeitimų ir po jų, skirtumas būtų kur kas mažesnis. Tarkime, skaičiuojant penkių mėnesių iki 2004 m. liepos mėn., kai buvo padaryti minėti BPK pakeitimai, pagreitintų procesų teigiamas skirtumas sumažėja iki 5 proc. (atitinkamai 2004 m. vasario–birželio mėn. – 1149 ir 2004 m. rugpjūčio–gruodžio mėn. – 1205) [2]. Taigi kalbėti apie kokią nors didesnę ikiteisminio tyrimo termino prailginimo iki 10 dienų įtaką, didelį poveikį aktyvesniam pagreitinto proceso taikymui, bent jau per šį trumpą laikotarpį, vargu ar galima.

Ryškesnių pagreitinto proceso taikymo atvejų didėjimo tendencijų negalima įžvelgti ir pirmaisiais šių metų mėnesiais. Bendraujant su kai kurių apylinkių prokuratūrų prokurorais, pavyzdžiui, Vilniaus miesto apylinkės prokuratūros, kurioje pagreitintų procesų skaičius sudaro daugiau nei trečdali bendro Lietuvos Respublikoje taikytų pagreitintų procesų skaičiaus², teko išgirsti vieną gana netikėtą argumentą, jog pagrindinis pagreitinto proceso taikymo, o ne ikiteisminio tyrimo užbaigimo kaltinamuoju aktu akstinas yra ne ilgesnis ikiteisminio tyrimo terminas, o tuo pačiu 2004 m. liepos 8 d. įstatymu [1] padaryti BPK 218, 220, 237 straipsnių pakeitimai, kuriais vėl į ikiteisminio tyrimo stadiją buvo gražintas susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga (byla) institutas. Kadangi Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58 patvirtintų Rekomendacijų dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga [3] 35 punktą, nepaisant minėtų BPK pakeitimų, liko nepakeistas³, praktikai naudojasi abejotina galimybe nesupažindinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, jei prokuroras pateikė teismui pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Būtų galima sutikti su tokia pareigūnų pozicija, jei pasinaudojus BPK 426 straipsnio galimybėmis nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, tokia medžiaga nebūtų renkama ir, savaime suprantama, paprasčiausiai nebūtų ko pateikti susipažinti. Jei vis dėlto tokia medžiaga yra renkama, tai manytina, kad proceso dalyviams, ir ypač įtariamajam, esant jų pageidavimui, pagal BPK keliamus reikalavimus turėtų būti sudaromos galimybės susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis dar ikiteisminio tyrimo metu, kitaip labai tikėtina, kad jau teisme, tapęs kaltinamuoju, asmuo nesutiks būti teisiamas tuoj pat, o pareikalaus laiko gynybai pasirengti, todėl nagrinėjimas teisme užsitęs.

Kitas minėto 2004 m. liepos 8 d. įstatymo aspektas, tiesiogiai paveikęs pagreitintą procesą, bet, sprendžiant iš šio įstatymo projekto aiškinamojo rašto [4], ne jam pagal idėją skirtas, yra BPK 225 straipsnio 1 dalies pakeitimas, kuris apylinkės teismui pagal teisingumą priskyre nagrinėti keletą sunkių nusikaltimų, už kuriuos gresia maksimali 10 metų laisvės atėmimo bausmė. Pagrindinis šio pokyčio tikslas buvo sumažinti apygardos teismų darbo krūvį, tačiau tai palietė ir pagreitintą procesą, nes pagal BPK 426 straipsnio pirmą dalį [5] šio proceso tvarka gali būti nagrinėjamos visos apylinkės teismui teisingos bylos, vadinasi, ir tie konkretūs sunkūs nusikaltimai. Nors tai ir nebuvo numatyta įstatymų leidėjo ketinimuose, tačiau tai tapo savotišku eksperimentu įgyvendinant jau anksčiau keltą idėją, kad pagrindinis pagreitinto proceso kriterijus turėtų būti ne nusikalstamos veikos pavojingumas, o jos padarymo aplinkybių aiškumas [6, p. 66–68]. Šiuo klausimu buvo atlikta apklausa. Iš 370 praktikų su iškelto teiginiu sutiko net 62 proc., 33 proc. teigė, kad abu požymiai turi vienodą reikšmę, ir tik 3 proc. nesutiko, o kiti 2 proc. neturėjo nuomonės [7, p. 23].

Fakta, kad tokia teigiama praktikų pozicija nėra tik teorinis samprotavimas, pagrindžia besiklostanti BPK naujovių taikymo praktika. Analizuojant perduotų pagreitinto proceso tvarka ikiteisminio tyrimo bylų statistiką buvo nustatyta, kad įsigaliojus BPK 225 straipsnio pakeitimams, t. y. nuo 2004 m. liepos 24 d. iki 2005 m. gegužės 1 d., iš viso dėl sunkių nusikaltimų buvo inicijuotas 25 pagreitintas procesas [8]. Dažniausiai šis procesas buvo taikytas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso [9] 180 bei 260 straipsniuose nurodytų sunkių nusikaltimų – plėšimų bei neteisėto disponavimo narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas platinti. Analizuojant Vilniaus

¹ Tokios gali būti nusikalstamumo dinamika, nusikalstamumo struktūros ir atvejų, kai nusikalstamų veikų padarymo aplinkybės yra aiškios, skaičiaus pokyčiai, ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams tenkantis darbo krūvis, atsižvelgiant į jų ir tiriamų nusikalstamų veikų skaičių, objektyvios ir subjektyvios sąlygos teismams nedelsiant, t. y. prokuroro atvykimo su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka į teismą dieną, organizuoti teismo posėdžius ir kt.

² Pavyzdžiui, 2004 m. vien Vilniaus miesto apylinkės prokuratūra užbaigė 41 proc. visų šalyje teiktų pagreitintų procesų. Per pirmuosius 2005 m. tris mėnesius šis skaičius yra šiek tiek mažesnis, t. y. 37 proc.

³ Atkreiptinas dėmesys, kad atitinkamai su baudžiamojo proceso įstatymu turėtų būti suderintas ir tų pačių rekomendacijų 34 punktą, reglamentuojantis susipažinimo su bylos medžiaga tvarką, kai surašomas kaltinamasis aktas.

miesto apylinkės prokuratūros prokurorų inicijuotais pagreitintais procesais užbaigtas baudžiamąsias bylas, atveju, kai būtų skundžiami priimti apkaltinamieji nuosprendžiai, nepasitaikė. Viena vertus, tai leidžia teigti, kad nuosprendžiai buvo teisėti ir pagrįsti, o gynybos šaliai abejonių dėl tiesos bei jos nustatymo procesinių garantijų nekilo. Kita vertus, nereikėtų skubėti iš to daryti kategoriškų išvadų. Atsižvelgiant į tai, kad analizuojami BPK pakeitimai galioja dar ne visus metus, reikėtų ilgesnės šios naujovės taikymo praktikos ir atlikti nuodugnesnę baudžiamųjų bylų analizę. Tik tada bus galima rimčiau kalbėti apie pagreitinto proceso taikymo sunkiems nusikaltimams pranašumus bei trūkumus.

Tuo tarpu šiek tiek plačiau norėtusi apsistoti ties paskutiniu šiame straipsnyje analizuotinu pagreitinto proceso teorijos ir praktikos atitikties klausimu – galimybe teismui nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos.

BPK 426 straipsnio 1 dalyje nustatyta 10 dienų galimo ikiteisminio tyrimo riba, kurios negalima praleisti norint baigti procesą pagreitinto proceso tvarka, yra imperatyvus reikalavimas, tačiau toje pačioje straipsnio dalyje įtvirtinta ir dispozityvi nuostata, kad prokuroras gali kreiptis į teismą ir veikos padarymo dieną. Tokia įstatymų leidėjo suformuluota nuostata yra tarsi skatinimas, esant įstatymo nustatytoms sąlygoms, kuo greičiau įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį, o BPK 426 straipsnio 2 dalyje nustatyta prokuroro teisė nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos vertintina kaip bandymas sudaryti optimalias teises prielaidas tokios nuostatos įgyvendinimui. Šias dvi paminėtas nuostatas, t. y. kreipimąsi į teismą nusikalstamos veikos padarymo dieną ir galimybę nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, būtų galima vertinti kaip sistemos, maksimaliai supaprastinant ikiteisminio tyrimo stadiją, kūrimą, galbūt ir kaip skatinimą prokurorui kartu su ikiteisminio tyrimo pareigūnais ja pasinaudoti, nes tai yra vienas iš būdų mažinti ikiteisminio tyrimo krūvį, sutelkti dėmesį į sudėtingesnių nusikalstamų veikų tyrimus, kurie iš tiesų reikalauja išsamaus ikiteisminio tyrimo, atliekant visus tam būtinus procesinius veiksmus.

Tačiau kas gi vyksta praktikoje? Reikia pasakyti, kad pavyko nustatyti tik pavienius atvejus ir tai tik 2003 m., t. y. kai pagreitintas procesas tik pradėtas taikyti, kai į teismą prokuroras kreipėsi be ikiteisminio tyrimo medžiagos, tik ne nusikalstamos veikos padarymo dieną, o kiek vėliau, neperžengdamas nustatyto tuometinio 5 dienų termino [7, p. 104]. Įdomūs šiuo klausimu gali pasirodyti tyrimo rezultatai, nes nuostatai, kad nereikėtų pateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, pritarė net 47 proc. praktikų. Nepalaikančių šios nuostatos buvo 34 proc. [7, p. 104]. Keltinas klausimas, kur gi slypi šių prieštaringų duomenų priežastis?

Atsakant į šį klausimą pirmiausia reikia pasakyti, kad analizuojamą nuostatą palaikė tik ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai (atitinkamai 73 ir 51 proc. apklausoje dalyvavusių šių pareigūnų). Tuo tarpu net 67 proc. apklaustų teisėjų su ja nesutiko, ir tai, galima sakyti, buvo viena iš esminių vangaus šios nuostatos taikymo teisminėje praktikoje priežasčių.¹ Kita vertus, skubėti vertinti tokią praktiką tik pagal skaičius ir neigiamai nevertėtų vien dėl to, kad tokių nusikalstamų veikų, kurios yra visiškai aiškios ir kad beveik nėra būtinybės atlikti jokių ikiteisminio tyrimo veiksmų, o aplinkybes tiesiogiai išsiaiškinti teisme, nėra itin daug. Be to, būtų galima pateisinti sprendimą rinkti ikiteisminio tyrimo duomenis iš pirmo žvilgsnio gana aiškiose bylose, tačiau kai, tarkime, yra tam tikrų prieštaravimų tarp turimos žodinės informacijos ir numatoma, kad tam tikroms aplinkybėms patvirtinti arba paneigti nepakaks vien tik asmeninių įrodymų arba jų patikrinti teisme tiesiog nebūtų galimybės (pavyzdžiui, atlikti parodymų patikrinimą vietoje). Kitu atveju galėtų tekti neaiškumus tiesiogiai aiškinti teisiamojo posėdžio metu, kuris dėl to gali užsitęsti pernelyg ilgai, padidėtų tikimybė, kad kaltinamasis prašys papildomai laiko gynybai pasirengti (tokiu atveju, manytina, kad ir prokuroras prašytų teismo leisti surinkti papildomus duomenis atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus) arba teismas tiesiog konstatuotų, kad bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios ir bylą gražintų prokurorui. Akivaizdu, kad visais iš šių paminėtų atvejų tikslas supaprastinti procesą nebūtų pasiektas.

Kita vertus, žinant ikiteisminio tyrimo pareigūnų bei prokurorų nuomonę šiuo klausimu, negalima tokios praktikos vertinti vien tik teigiamai. Teko ne kartą girdėti, ypač iš ikiteisminio tyrimo pareigūnų, kad tokių atvejų, kai būtų galima kreiptis į teismą nepateikiant jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, pasitaiko. Tačiau apsiriboti vien ta priežastimi, kad teisėjai, iš dalies ir prokurorai, nenori pamėginti aktyviau taikyti iš esmės naują Lietuvos baudžiamajame procese tiesos įrodinėjimo būdą, t. y. tiesiogiai teisme, o ne pagal preciziškai surinktą ikiteisminio tyrimo medžiagą², negalima.

¹ Šiuo atveju vartojamas būtasis laikas, nes praktikų apklausa buvo atlikta 2003 m. pabaigoje, t. y. kol Lietuvos Aukščiausiasis Teismas dar nebuvo aprobavęs pagreitinto proceso taikymo praktikos, ir teisėjai galėjo laisviau taikyti pagreitinto proceso normas.

² Atsižvelgiant į tai, kad naujasis BPK įrodymais laiko tik tuos duomenis, kurie tiesiogiai išnagrinėti teisme, visiškai aiškių nusikalstamos veikos aplinkybių dvigubas įrodinėjimas – pirmiau ikiteisminiame tyrime renkant duomenis, o vėliau juos perrenkant ir tikrinant teisiamajame posėdyje gali būti vertinamas, kaip pernelyg didelis formalumas.

Šiuo aspektu reikia atkreipti dėmesį ir į patį BPK, ar iš tiesų jis nustato pakankamai logišką pagreitinto proceso nuostatą, keliančių minimalius reikalavimus, sistemą. Be to, negalima nepaminėti ir Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-47 [10] patvirtintų, vėliau 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. I-187 [11] taisytų „Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka“, kurios, vadovaujantis Prokuratūros įstatymo 16 straipsnio 2 dalimi [12], yra privalomos prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams, taip pat ir ypač svarbaus teismų praktikai vienodinti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimo Nr.48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ [13], kuris, vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statuto 1 straipsnio 3 dalies 1 punktu [14], yra privalomas teismams bei kitoms institucijoms.

Visų pirma reikia pasakyti, kad BPK 426 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata „jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos“ sisteminiu požiūriu yra per kategoriška. Vadovaujantis to paties BPK 426 straipsnio analize bei kaltinamojo akto ir ikiteisminio tyrimo medžiagos (BPK 220 straipsnio 1 dalyje vadinama „bylos medžiaga“) sąlyginio atskyrimo analogija, prokuroro pareiškimas dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka, bent jau siaurąja prasme, nėra laikytinas ikiteisminio tyrimo medžiaga. Nors įstatyme nėra aiškiai apibrėžta, kas tai yra ikiteisminio tyrimo medžiaga, tačiau remiantis BPK 218 ir 220 straipsniais galima teigti, kad tai yra įvairių dokumentų bei pridėdamų daiktų visuma, kuriuose yra surinkti duomenys arba jie patys yra kaip duomenys, pagrindžiantys nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, įtariamojo kaltę bei kitas nusikalstamos veikos tyrimui reikšmės turinčias aplinkybes.¹ Tie duomenys yra renkami atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus, taikant procesines priemones, išreikalaujant bei savanoriškai pateikiant dokumentus bei daiktus. BPK 426 straipsnis, įtvirtindamas aptariamą terminą „jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos“, suponuoja, kad galima neatlikti nė vieno iš čia paminėtų veiksmų, ir, atrodytų, viskas yra logiška. Tačiau analizuodami reikalavimus, kuriuos BPK 427 straipsnis nustato prokuroro pareiškimo turiniui, pastebėsime, kad prokuroras, be kitų dalykų, privalo nurodyti duomenis apie ankstesnį kaltinamojo teistumą, taip pat išvardyti pagrindinius duomenis, kuriais grindžiamas kaltinimas.

Nepakanka pareiškime tik nurodyti, kad asmuo teistas. Būtina pateikti jį patvirtinančius dokumentus, t. y. pažymą iš centralizuotai tvarkomos asmenų teistumo bazės bei neretai praktikoje reikalaujamų teismo nuosprendžių kopijas.² Vien jau šis faktas leidžia teigti, kad galimybė nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos įstatyme įtvirtinta neįgyvendinama nuostata.

Tačiau esminis klausimas yra ne tas. Galimybę nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos paneigia kitas paminėtas pareiškimo turinio reikalavimas – išvardyti pagrindinius duomenis, kuriais grindžiamas kaltinimas. Kyla klausimas, kaip turėtų išvardyti tokius duomenis prokuroras, jei jis, pasinaudodamas BPK 426 straipsnio nurodytomis išimtimis, nusprendžia kreiptis į teismą, nepateikdamas jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos? Kalbėti, kad tokie duomenys galėtų būti žodinė informacija, kuria disponuoja prokuroras, besikreipiantis į teismą, įstatymas nesuteikia jokio pagrindo. Todėl akivaizdu, kad BPK 427 straipsnyje nustatytas reikalavimas išvardyti pagrindinius duomenis daro niekinę BPK 426 straipsnio 2 dalyje numatytą galimybę nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos.

Labai tikėtina, kad tokie baudžiamojo proceso normų prieštaravimai galėjo turėti įtakos vienodą ikiteisminio tyrimo bei teisminę praktiką formuojančių Generalinio prokuroro ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicijoms.

Štai dar pirmosios Generalinio prokuroro Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka redakcijos [10] 16 punkte buvo nustatyta, kad „nors BPK 426 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad prokuroras teismui gali nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, tačiau siūlome pateikti asmens, įtariamo padarius nusikalstamą veiką, nukentėjusiojo ar reikalingų liudytojų apklausos protokolus, specialistų išvadas ar paaiškinimus, kitus reikšmės bylai turinčius daiktus ir dokumentus“. Tai rodo, kad jau tuo metu buvo ignoruojama BPK 426 straipsnio 2 dalies diskutuojama nuostata.

¹ Turimi omeny ir dokumentai, patvirtinantys ikiteisminio tyrimo pradžią, taip pat procesiniai dokumentai, kuriuose įtvirtinami ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo procesiniai sprendimai bei procesiniai dokumentai, skirti proceso dalyvių teisėms užtikrinti.

² Reikėtų pasakyti, kad BPK komentaro autoriai laikosi kitos nuomonės, t. y. kad nereikia pateikti pažymų apie teistumą, taip pat kaip ir apie psichinę kaltinamojo būklę (Žr. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras: V-XI dalys / Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003 – p. 506–507). Tačiau tokia nuostata galima suabejoti, nes nuosprendžio, nesvarbu ar jis priimtas pagreitintame, ar bendrajame procese, turinio ir formos reikalavimai nesikeičia. Pačiame BPK komentare, komentuojant BPK 304 straipsnį, yra pasakyta, kad įžanginėje nuosprendžio dalyje dėstomi duomenys, taip pat ir apie teistumą, turi būti patvirtinti atitinkamais dokumentais ar kitokiu būdu, nekeliančiu abejonų. Vargu ar reikia kalbėti, kad teistumą galima patvirtinti tik dokumentais. Todėl akivaizdu, kad jei tokių dokumentų nepateiktų prokuroras, tai juos reikėtų gauti pačiam teismui. O šis ne visada turi tokią galimybę, ypač jei teismo posėdis organizuojamas tuoj pat, kai atvyksta prokuroras, ir tą pačią dieną yra galimybė užbaigti baudžiamąją bylą teismo nuosprendžio priėmimu.

2004 m. rugsėjo 17 d. supaprastinto proceso, taip pat ir pagreitinto proceso praktikos vienodimo klausimu savo nuomonę išsakė ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas. Jis minėto nutarimo [13] 18 punktu pritarė susiformavusiai praktikai, kai kartu su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka teismui, be kitų dokumentų, pateikiami „duomenų, patvirtinančių bylos aplinkybes, šaltiniai (įtariamojo, nukentėjusiojo, liudytojų apklausos protokolai, kitų ikiteisminio tyrimo veiksmų, jei jie buvo atlikti, protokolai, daiktai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, ir pan.)“. Be to, šiame nutarime yra išaiškinta, kad byla yra gražinama prokurorui, kai bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, t. y. kai teisiama jame posėdyje apklausus kaltinamąjį, atvykusius nukentėjusiuosius, kitus proceso dalyvius, liudytojus, išnagrinėjus kitus prokuroro pateiktus duomenis, nenustatomas kai kurios nusikalstamos veikos aplinkybės <...> ir šias aplinkybes galima nustatyti atliekant ikiteisminį tyrimą, t. y. apklausiant naujus liudytojus, specialistus ir kt.

Šio nutarimo pagrindu Generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. I-187 [11] buvo papildytas Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka 9.4 punktas, pagal kurį pareiškimu dėl proceso užbaigimo pagreitinto proceso tvarka turi būti nurodyti ne tik pagrindiniai duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas, bet ir šių duomenų šaltiniai.¹ Kita vertus, tuo pačiu įsakymu buvo pakeistas ir 16 punktas, kuriame lyg ir bandoma keisti prieš tai formuotą nevisiškai BPK 426 straipsnio 2 dalį atitinkančią praktiką nustatant, kad „jeigu iki surašant pareiškimą buvo atlikti proceso veiksmai, gautos specialistų išvados ar paaiškinimai, prokuroras kartu su pareiškimu teismui gali perduoti proceso veiksmų protokolus, specialistų išvadas, daiktus ar kitą surinktą medžiagą“. Tačiau tai sukelia daugiau sumaišties nei aiškumo. Atsižvelgiant į kitas prieš tai išdėstytas tiek BPK, tiek jo taikymo praktiką formuojančias nuostatas, manytina, kad prokuroras yra tiesiog bejėgis pasinaudoti šia nuostata.

Šiuo aspektu verta paminėti užsienio patirtį ir pirmiausia Vokietijos baudžiamajame procese reglamentuojamą pagreitintą procesą, kuris reformuojant Lietuvos supaprastintą procesą darė labai didelę įtaką. Vokietijos pagreitintame procese tokios problemos, su kuria susiduriame Lietuvoje, paprasčiausiai nėra dėl to, kad Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso [15] 417 straipsnis leidžia prokurorui kreiptis į teismą žodiniu arba rašytiniu pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, o to paties kodekso 418 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta galimybė prokurorui, nesurašiusiam kaltinimo raštu, teismo posėdžio metu jį išdėstyti žodžiu, tai įrašant į teismo posėdžio protokolą. Taigi įstatymas leidžia įrodinėti be jokių formalių trukdžių tiesiogiai teisme. Manytina, kad šis pavyzdys būtų priimtinas taisant BPK, tik klausimas, ar supaprastintomis kaltinimo pateikimo alternatyvomis būtų naudojamosi pagreitinto proceso taikymo praktikoje, lieka neatsakytas.

Išvados ir pasiūlymai

1. Ikiteisminio tyrimo pagreitintame procese terminų prailginimas didelės įtakos pagreitinto proceso taikymui bent šiame etape šalies mastu nepadarė.

2. Atverta galimybė taikyti pagreitintą procesą sunkiems nusikaltimams jau yra išnaudojama praktikoje, tačiau pateikti rimtesnes išvadas apie šios naujovės taikymo pranašumas ir trūkumus bus galima po ilgesnio laikotarpio.

3. Prokuroras vadovautis BPK 426 straipsnio 2 dalimi ir nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos praktiškai neturi jokių galimybių, nes šiuo klausimu yra prieštaravimų tiek pačiame BPK, tiek ir teismų bei ikiteisminio tyrimo praktiką formuojančiuose teisės taikymo aktuose. Sprendžiant šią problemą visų pirma reikėtų taisyti patį BPK, terminą galėjamą nepateikti „jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos“ keičiant, pavyzdžiui, į galėjamą nepateikti „išsamios ikiteisminio tyrimo medžiagos“. Nekeičiant nurodyto termino, būtina koreguoti pareiškimą dėl proceso užbaigimo pagreitinto proceso tvarka turinio reikalavimus, arba, atsižvelgiant į užsienio patirtį, nustatyti alternatyvą, kad kaltinimą prokuroras gali pateikti ne tik raštu, bet ir žodžiu. Išsprendus šiuos klausimus, būtina atitinkamai pataisyti susijusias Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo ir Generalinio prokuroro įsakymu patvirtintų rekomendacijų nuostatas.

¹ Papildymas atitinka cituotą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo 18 punkto nuostata.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 237, 239, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. IX–2336 // Žin. 2004. Nr. 115–4276.
2. **Duomenys** apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvoje. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198 (2005 m. gegužės 10 d.).
3. **Lietuvos Respublikos** generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I–58 patvirtintos Rekomendacijos dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga // Žin. 2003. Nr. 39–1807.
4. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 237, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=232774&Condition2=> (2005 m. gegužės 4 d.).
5. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Žin. 2002. Nr. 37–1341.
6. **Jurgaitis R.** Formalieji ir vertinamieji požymiai taikant supaprastintą baudžiamąją procesinę formą // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2003. T.38(30).
7. **Jurgaitis R.** Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai. Teisė. (01S). – Vilnius, 2004.
8. **Duomenys** apie nusikalstamų veikų tyrimo rezultatus Lietuvoje. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198 (2005 m. gegužės 10 d.).
9. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas Nr. VIII–1968 // Žin. 2000. Nr. 89–2741.
10. **Lietuvos Respublikos** generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. I–47 „Dėl I kiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ // Žin. 2003. Nr. 39–1805.
11. **Lietuvos Respublikos** generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. I–187 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka pakeitimo“ // Žin. 2004. Nr. 173–6428.
12. **Lietuvos Respublikos** prokuratūros įstatymas // Žin. 1994. Nr. 81–1514; 2003. Nr. 42–1919.
13. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ // Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. 2005. Nr. 22.
14. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** statutas // Žin. 1995. Nr. 36–887.
15. **German Code** of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung, StPO) // <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StPO.htm>.

Theoretical and Practical Aspects of Pre-Trial Investigation in Accelerated Procedure

Dr. Ramūnas Jurgaitis
Mykolas Romeris University

Keywords: Accelerated procedure, term of pre-trial investigation, material of pre-trial investigation

SUMMARY

Author analyses one of the latest amendments of Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania, done on 8th of July 2004, that in one or another way is relating to one of the two simplified criminal procedure forms – Accelerated procedure and its pre-trial investigation in particular. Also there are some other problems described which arise because of the contradiction between some of Accelerated procedure rules.

Three main questions about Accelerated procedure are put forward and the answers on a perspective of theoretical possibilities and practical application to them have been tried to be given, that is the extension of the period of pre-trial investigation from 5 to 10 days and its practical impact, then the possibility to apply Accelerated procedure to some serious crimes and finally, theoretical and practical problems of the Prosecutor's possibility provided by the Criminal Procedure Code not to deliver any of pre-trial investigation material to the court.

Norms of Criminal Procedure Code that regulate Accelerated Procedure, legal acts of the Lithuanian High Court and of the Lithuanian Prosecutor General that aim to formulate the uniform practise of application of statutes in analysed field were chosen as main sources for this article.

As a result of analysis the following conclusions have been drawn:

1. The extension of period of pre-trial investigation in Accelerated procedure has not made any significant impact to the statistics of application of this procedure in Lithuania.

2. The new possibility to apply Accelerated procedure to some serious crimes is already being applied by prosecutors and courts. It is too early to draw serious conclusions but at the time being it seems it is working quite well, at least sentenced persons do not tend to appeal judgments passed on them.

3. The prosecutor has very vague possibilities to charge the defendant in the court instituting the Accelerated Procedure without delivering to it any material of pre-trial investigation. This is because of the Criminal Procedure Code, which in this view is self-contradictory and also because of legal acts of the Lithuanian High Court and of the Lithuanian Prosecutor General, which even abridges its application. The author proposes appropriate amendments of the Criminal Procedure Code and suggests to amend the legal acts of the abovementioned institutions accordingly.

